

Izvorni znanstveni rad

UDK 811.163.42:551.5

81:165.194

DOI <https://doi.org/10.54130/zl.10.1.6>

Daniela Katunar

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za lingvistiku

Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

dkatunar@ffzg.unizg.hr

Jan Defrančeski

Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 1a, HR-10000 Zagreb

jdefranceski@gmail.com

ZAGREBAČKA MAGLA I MARČANA BURA: METEOROLOŠKI IZRAZI U POZADINI LOKALNIH IDENTITETA

U ovom će se prilogu istražiti uloga meteoroloških izraza u opojmljivanju i kontekstualizaciji lokalnih identiteta, s posebnim osvrtom na objave u *Lovranskom listu*. Iz jezikoslovne perspektive, meteorološki izrazi odnose se na leksička i sintaktička sredstva koja služe opisu i kategorizaciji domene meteorološkog vremena te meteoroloških događaja (Eriksen i sur. 2012; Katunar i Simeon 2023), a svoju ulogu imaju i u proučavanju jezičnih podataka iz perspektive pučke meteorologije (usp. Sijerković 1996; Gluhak 2004). Iz perspektive filozofije svakodnevnog jezika (npr. Wittgenstein 1998, 2007, 2009), meteorološke izraze moguće je shvatiti i kao leksičko-sintaktička sredstva u kojima se odražavaju bitna značenjska obilježja za razumijevanje (lokalnog) identiteta određenih zajednica (npr. *zagrebačka magla i marčana bura*).

Ključne riječi: filozofija svakodnevnog jezika, lingvistika, Ludwig Wittgenstein, meteorološki izrazi, *Lovranski list*

1. Uvod

Domena meteorološkog vremena govornicima je hrvatskog jezika dobro poznato i iskustveno blisko područje leksika. Kao jedno od temeljnih obilježja okoliša u kojemu živimo, vrijeme oblikuje naše svakodnevne aktivnosti, nagoviješta

promjenu godišnjih doba ili pak služi kao tipično obilježje nekog geografskog prostora. Određene sintagme učestali su način isticanja prepoznatljivih obilježja nekog prostora, pa tako govorimo o *sunčanom Hvaru* kao stabilnom epitetu toga otoka, a poslužimo li se inozemnim primjerom, *vjetroviti grad* postaje sinonimni naziv za Chicago (engl. *Windy City*). Osim što služe kao tipična obilježja nekog prostora, pojedine meteorološke pojavnosti i same zadobivaju specifična kulturno-situacijska obilježja i tumačenja time što ih se veže za neki prostor. *Zagrebačka magla*, osim što kao i svaka druga smanjuje vidljivost, u jesenskim mjesecima pruža romantiziranu i mističnu vizuru grada koji se opisuje kao u magli *skriven*, njome *obavijen* ili u njezinu *zagrljaju*.¹ Mjesto poznato po iznimno jakoj, čestoj i hladnoj buri jest Senj, pa je tako i *senjska bura* sintagma koja leksikalizira ta obilježja, a predmetom je i pučkih predaja koje govore o njezinu postanku.² Prepoznatljivost ove pojavnosti i leksikalizacija specifičnih obilježja bure razvidne su ako ovu sintagmu usporedimo s drugim izrazima koji nisu podjednako učestali i ne profiliraju objedinjena značenjska obilježja specifično jake bure, kao što su *riječka bura* ili *crikvenička bura* (a mogu podrazumijevati istu pojavnost).³ Iako je povezanost toponimije i meteoroloških izraza možda najneposredniji pokazatelj veze vremena i gradbe identiteta nekog prostora, ona nije jedini način na koji se uspostavlja odnos vremenskih prilika i praksi određene jezične zajednice. Stoga je cilj ovoga priloga istražiti i oprimjeriti nekoliko uloga koje meteorološki izrazi imaju u iskazivanju obilježja nekog prostora, s posebnim fokusom na njihovo mjesto u oblikovanju obilježja na leksičkoj, diskursnoj i sociolingvističkoj razini. Te su razine promatranja proizašle iz temeljnog korpusa našeg istraživanja, objava u *Lovranskom listu*. *Lovranski list*, naime, publikacija je koja omogućava fokusiran pogled na jedan prostor, ali kojemu teme nisu posvećene meteorologiji (za razliku od npr. vremenskih prognoza u raznim drugim publikacijama), već se meteorološki izrazi pronalaze kao pozadinski elementi u opisima lokalnih događanja. Ovaj je pristup stoga različit od onih koji pozornost pridaju jeziku (i diskursu) vremenskih prognoza kao primjeru ograničenog, kontroliranog jezika i specifičnog registra (npr. Josipović Smojver 1986).

U našem pristupu razmotrit ćemo meteorološke izraze i iz perspektive filozofije svakodnevnog jezika (napose filozofije kasnog Wittgensteina),⁴ s poseb-

¹ *Kako su izgledale zagrebačke ulice u zagrljaju magle*, <https://licegrada.hr/ranojutarnja-setnja-maglovitom-subotom-oprostaj-od-listopada/>. U ovom ćemo se prilogu, kao što ćemo opisati u narednim poglavljima, koristiti mrežnim i korpusnim izvorima za potvrde pojedinih uporaba meteoroloških izraza. Tamo gdje je uporaba preuzeta iz specifičnog mrežnog izvora, isti ćemo navesti u fusnotama.

² Prema kojima je, među ostalim, bura vještica koja zajedno sa svojim sinom Burinom živi u kraškim pećinama te, kako Alaupović Gjeldum (2015) ističe, Burine se pećine nalaze kod Trsta i Senja, što ponovno ukazuje na vezu vremena i toponimije.

³ Usporedi i razliku s iskazima *?karlovačka magla*, *?sunčani Vis*.

⁴ U ovom prilogu „filozofija svakodnevnog jezika” (engl. *ordinary language philosophy*) koristi se kao zajednički naziv za *filozofski pristup* koji polazi od analize i pojašnjenja „živog” jezika svakodnevnog komunikacije. Iako su za njezin razvoj i konstituiranje kao zasebne grane analitičke filozofije zaslužni brojni filozofi, poput Gilberta Rylea, Johna Langshawa Austina i Paula Gricea,

nim naglaskom na njihovu ulogu u gradbi lokalnih identiteta.⁵ Tako ćemo se u okviru ovoga priloga kratko osvrnuti i na pojedine implikacije – kako na teorijskoj tako i na praktičnoj razini – koje proizlaze iz neraskidive povezanosti jezika, mišljenja i izvanjezičnog svijeta (tj. okoliša).⁶ U tom smislu nastojat ćemo pokazati da meteorološki izrazi ne služe samo za opis meteorološkog vremena i meteoroloških događaja, nego da su oni i jezična sredstva u kojima se odražavaju bitna značenjska obilježja za razumijevanje (lokalnog) identiteta određenih zajednica.

2. Meteorološki izrazi iz jezikoslovne i filozofske perspektive

Koliko nam je poznato, u hrvatskim jezikoslovnim opisima izostaje objedinjena i usustavljena perspektiva izučavanja domene meteorološkog vremena, pri čemu se studije bave ili leksičkim podacima u nekoliko specifičnih usmjerenja koja navodimo u nastavku ili pak sintaktičkim specifičnostima bezličnih glagola, od kojih su glavni predstavnici *verba meteorologica*.⁷ Podatci se o leksiku domene meteorološkog vremena, pored općih leksikografskih izvora, mogu pronaći u nekoliko tipova istraživanja različitih usmjerenja. Prvo je usmjerenje ono koje proučava strukovno meteorološko nazivlje, primjerice, ono okupljeno u *Meteorološkom pojmovniku i višejezičnom rječniku* (Gelo i sur. 2005) ili *Struni*,⁸ a koje se oslanja primarno na ustroj meteorološkog leksika u kontekstu znanstvenih

ovdje ćemo se primarno fokusirati na filozofiju svakodnevnog jezika Ludwiga Wittgensteina. Više o spomenutim filozofima i njihovoj ulozi u povijesti nastanka filozofije svakodnevnog jezika v. u: Forgyson 2001: 328 i dalje. Nadalje, općenito o povijesti filozofije svakodnevnog jezika svakako v. i zanimljivu studiju: Porter i Hansen 2023.

⁵ Iako je pisao o različitim aspektima identiteta, ovdje valja istaknuti da Wittgenstein nije eksplicitno pisao o „lokalnom identitetu” u užem smislu te riječi. On se, naime, primarno bavio problemom „osobnog identiteta”. Poznata je konstatacija iz rane faze njegova mišljenja: „Grubo rečeno, reći za *dvije* stvari da su identične jest besmislica, a reći za *jednu* da je identična samoj sebi ne govori ništa.” (Wittgenstein 2021: 123). S druge strane, Wittgenstein je u kasnijoj fazi svojeg mišljenja pažnju usmjerio na to *kako* se koristimo jezikom kada govorimo o sebi i drugima. Smatrao je da naše razumijevanje osobnog identiteta u velikoj mjeri ovisi o tome kako se koristimo jezikom unutar specifičnih „jezičnih igara” i društvenih konteksta. Više o tome v. u: Wittgenstein 1998. U ovom prilogu, među ostalim, nastojat ćemo pokazati da Wittgensteinove ideje o jeziku, značenju i kontekstualnoj uvjetovanosti identiteta imaju snažne implikacije za šire rasprave o identitetu, poput „kulturnog” i „lokalnog” identiteta. Više o Wittgensteinovoj filozofiji svakodnevnog jezika v. u: Vesey 1974; Grayling 2001; Hommen 2022. Nadalje, više o problemu „osobnog” identiteta u kontekstu Wittgensteinove filozofije v. Fogelin 1983; Broyles 1986; Garrett 1998.

⁶ Neraskidiva povezanost jezika, mišljenja i izvanjezičnog svijeta jedna je od temeljnih pretpostavki kognitivne lingvistike (v. npr. Langacker 1987, 2008; Taylor 2003; Lakoff i Johnson 1980). Među ostalim, potonjom se pretpostavkom postulira da jezik, mišljenje i izvanjezični svijet čine svojevrsan kontinuum (usp. Lakoff 1987). Drugim riječima, mišljenje subjekta u određenoj mjeri nužno povezano (a u određenim tumačenjima čak i uvjetovano i ograničeno) s jezikom koji govori.

⁷ Pregled sintaktičkih rasprava v. u Katunar 2023.

⁸ Terminološka baza hrvatskog strukovnog nazivlja, <http://struna.ihjj.hr/>.

taksonomija i terminoloških definicija. Drugo je ono koje meteorološki leksik promatra iz perspektive pučkih taksonomija, svakodnevnoga govora i „laičkog” poimanja meteoroloških pojavnosti, gdje podatci iz studija posvećenih pučkoj meteorologiji (Sijerković 1996), dijalektološki rječnici i rječnici lokalnih govora imaju presudnu ulogu u razjašnjavanju načina na koje govornici razgovaraju o vremenu. Dva usmjerenja nisu odvojena jer i samo nazivlje može biti rezultatom stoljetnih praksi opažanja vremena, jezičnog kontakta ili nasljeđivanja iz nekog prijašnjeg jezičnog stanja (usp. npr. Božanić i sur. 2011). Etimološke studije i dijakronijski leksikografski podatci također pokazuju razlike u promjenama određenih naziva meteoroloških pojavnosti (usp. npr. Poje 2002; Gluhak 2004). Primjerice, *kiša* se može smatrati leksičkom inovacijom koju pronalazimo u južnoslavenskim jezicima (**kys-* ‘kisnuti, fermentirati’; ‘vlaga’, Gluhak 1993; usp. polj. *deszcz*, rus. *дождь*, stsl. *дъждь*, slov. *dážd*, bug. *дъжд*; *киша* ‘kišno vrijeme, bljuzga, blato’, Pintarić Kujundžić, u tisku), dok se *dažd* i *daždjeti* opisuju kao knjiški ili arhaični nazivi, rubno posvjedočeni u općim korpusima hrvatskog jezika.⁹ U kontekstu općih korpusa hrvatskog jezika podatci su o uporabi određenih naziva u lokalnim govorima podzastupljeni, pa se javlja potreba za uključivanjem izvora podataka koji mogu rasvijetliti različite uporabne tendencije zastupljene u tekstovima koji su dijalektalno i regioletalno obilježeni, poput čak. hrv. *daž* i *dažiti*.

Stoga je jedan od ciljeva ovoga priloga istaknuti ona leksičko-sintaktička sredstva koja specifično obogaćuju leksik meteorološkog vremena i sudjeluju u oblikovanju diskursa na primjeru *Lovranskog lista*. Bitno je pritom istaknuti da ova studija nije primarno dijalektološkog karaktera. Naime, vrijeme kao stalan okolišni kontekst našeg djelovanja može biti na različite načine prisutno u diskursu određene zajednice, a s obzirom na specifične teme kojima se *Lovranski list* bavi, cilj je istražiti i ispitati sljedeća pitanja: a) koja je uloga meteoroloških izraza u *Lovranskom listu*, b) odražavaju li meteorološki izrazi određena obilježja lokalnog identiteta, c) mogu li meteorološki izrazi poslužiti kao osnova za daljnja promišljanja odnosa jezika, mišljenja i okoliša? No, prije rasprave u kojoj ćemo nastojati pružiti odgovore na potonja pitanja, najprije valja razjasniti što podrazumijevamo pod sintagmom „lokalni identitet”. Naime, u filozofskom i jezikoslovnom smislu, lokalni identitet odnosi se na jedinstvene „karakteristike”, „kulturene značajke” i „osjećaj pripadnosti” koji su nerijetko povezani s određenim geografskim položajem, prirodnim okolišem i/ili društvenom zajednicom. U tom smislu, lokalni identitet podrazumijeva i višedimenzionalno složeni međudodnos jezika, kulture, povijesti i individualnih iskustava koja oblikuju način na koji pripadnici određenih zajednica doživljavaju i percipiraju sebe u odnosu na određeno mjesto, prostor i/ili druge zajednice.¹⁰

⁹ Usp. sljedeće frekvencije iz *Hrvatskog mrežnog korpusa*: *kišiti* 0.74 / *daždjeti* 0.04; *kiša* 57.75 / *dažd* 0.14.

¹⁰ Problem „lokalnog identiteta” neraskidivo je isprepleten s pitanjima vezanima uz jezik, kulturu, povijest, ali i odnos pojedinaca prema njihovu okolišu. Pored filozofije svakodnevnog jezika, u kontekstu filozofije – kao neki od mogućih pristupa problemu lokalnog identiteta – posebno

3. Korpus istraživanja i metodologija

Lovranski list glasilo je Općine Lovran koje izlazi svakih nekoliko mjeseci i sadržava reportaže, intervjue i druge objave o događanjima na području Lovrana i okolice. Na temelju mrežno dostupnih brojeva *Lovranskog lista* (LL brojevi 34 – 61, od 2014. do 2023. godine) na platformi *Sketch Engine*¹¹ sastavili smo korpus tekstova *Lovranskog lista* veličine 522 544 pojavnica. Pregledom tih tekstova izdvojeni su konteksti u kojima se ostvaruju meteorološki izrazi. Meteorološki izrazi u ovom istraživanju uključuju sve izraze koji pripadaju jednoj od četiriju potkategorija kakve predlažu Eriksen i sur. (2012) u opisu meteoroloških događaja, s obzirom na to da pokrivaju razne pojavnosti onoga što smo u prethodnim poglavljima nazvali znanstvenim i pučkim taksonomijama, a to su obojinske pojavnosti (npr. kiša, snijeg), neoborinske pojavnosti (vjetar i elektrometeorologija), temperatura, atmosferski uvjeti i vlaga te Sunčeva svjetlost. Meteorološki izrazi, promatrani u cjelini objava *Lovranskog lista*, nisu nipošto učestala tema samih objava,¹² ali postoje pravilnosti u njihovoj uporabi koje ćemo u poglavljima koja slijede oprimiti.

4. Uporaba meteoroloških izraza u *Lovranskom listu*

4.1. Prebacivanje kodova i meteorološki izrazi

Tekstovi u *Lovranskom listu* mogu se, prema obilježjima varijeteta koji se koristi, podijeliti u dvije kategorije. Jedna sadržava članke pisane na standardnom hrvatskom, u skladu s verbalnim repertoarom koji je sukladan ostalim

se ističu: (1) *fenomenologija prostora*: brojni fenomenolozi, poput Edwarda S. Caseyja, isticali su značaj „prostora” i načine na koji prostor oblikuje ljudska iskustva i identitete (Casey 1993, 1997); (2) *filozofija okoliša*: razni ekofilozofi razmatrali su kompleksnu mrežu odnosa koja čini „identitet ekosustava”. Primjerice, Arne Næss na tome je tragu istraživao mogućnosti i granice supostojanja različitih zajednica ljudskih i ne-ljudskih živih bića na istom prostoru (Næss 2016); (3) *socijalna filozofija*: nemali je broj autora nastojao istražiti odnos „osobnog” i „kolektivnog identiteta” s obzirom na razne društvene promjene i povijesna previranja. Tako je, primjerice, Charles Taylor pokušao artikulirati bitne točke povijesti „modernog identiteta” (Taylor 1992). Danas, naravno, postoje i brojna interdisciplinarna istraživanja o problemu lokalnog identiteta koja uzimaju u obzir razne perspektive: od sociologije i antropologije, preko etnologije i demografije do povijesti i psihologije. S obzirom na tematsku ograničenost ovog priloga, ovdje ćemo istaknuti tek nekoliko jezikoslovnih istraživanja: Bugarski 2010; Labov 1972, 2006; Milroy 1980, 1982; Wolfram i Schilling 2016; Wolfram i Reaser 2014.

¹¹ V. <http://www.sketchengine.eu>. *Sketch Engine* je platforma koja omogućuje pristup postojećim općim korpusima hrvatskog jezika (kao i mnogih drugih jezika), a nudi mogućnost kompilacije specijaliziranih potkorpusa te njihovo označavanje postojećim alatima za hrvatski jezik (npr. morfosintaktičko obilježavanje, lematizacija). U ovom prilogu provedena je kvalitativna analiza meteoroloških izraza, pri čemu je korpus poslužio za pretragu i usporedbu srodnih konteksta meteoroloških izraza kao ciljnih riječi, koji su promatrani i u širem kontekstu pojedine objave. Više u: Kilgariff i sur. (2014).

¹² Skupno, primjerice, frekvencije za osamnaest leksema za najčešće oborine (npr. kiša, snijeg), leksom *sunce* i vjetrovi (npr. bura, maestral) obuhvaćaju 0,06 % sveukupnog broja pojavnica u potkorpusu.

publikacijama namijenjenima širem čitateljstvu, pa tako i onim meteorološkim, dok druga kategorija odražava lokalni čakavski govor. U svakome se od brojeva mogu pronaći članci prve i druge kategorije, iako u cjelini objava prevladavaju oni iz prve kategorije. S obzirom na izmjenjivanje varijeteta, *Lovranski list* predstavlja zanimljiv primjer prebacivanja kodova na dijalektalnoj razini (v. Banjavčić i Erdeljac 2009), odnosno primjer vertikalne višejezičnosti. Okomita ili vertikalna višejezičnost pritom razumijeva višejezični diskurs u kojemu se ostvaruje okomiti prijenos jezičnih jedinica, odnosno diglosijski odnos različitih individualnih organskih idioma (L1) i hrvatskoga standardnog jezika (L2) unutar sustava istoga materinskog jezika (Pavličević-Franić 2006: 2) koji je u hrvatskome, kao dijalektološki raznolikom jeziku, prisutan u svakodnevnoj komunikaciji u različitim okruženjima. Prebacivanje kodova u malom je broju objava unutar teksto (odnosno unutar jednog članka, između govornika u istome intervjuu ili unutarrečenično), već je većinski riječ o međutekstnom prebacivanju (u člancima se dosljedno upotrebljava jedan ili drugi varijetet). Tako se mogu posvjedočiti primjeri izmjene regionalizama naspram standardnih naziva:

*Danaska vane pada **daž**, **pjuska sun forcun** a na radije najavjuju i **sneg**, pa smo se – namesto na Bubunićevoj starine va Tamnicah – našli va teploj lovranskoj kavane.* (LL 44)

*Puše **škura bura** i sako malo **daži**.* (LL 40)

*Nebom nad Lovranom su se raširili **tamni kišni oblaci**, izgleda da će **pasti** prva proljetna **kiša** pa žurim kući.* (LL 42)

*Pod udarima kose **kiše**, kad onako **pada od jeseni do marča u proliće**, kad miriše na sijeno i slamu onda nan se čini da zamiriše i na plijesan.* (LL 55)

*Danas je pol marča, sunce **tepli**, vijolice i ćuki cvatu, a ja gren na jedan lep pogovor.* (LL 42)

*Ovog ljeta sunce nema milosti. Svetli, bliješti i neumorno **grije**, znatno jače nego što smo naučeni.* (LL 55)

Također, posvjedočene su i regionalne izreke i sintagme koje odražavaju inačice izraza koji povezuju pojedine meteorološke pojavnosti s osjetljivim doživljajem, na primjerima bure:

U Senju je već bura pokazala svoje „zube” i lombreli nam obraćala. (LL 41)

Aš i ta dan je bura „delala vruga”. (LL 41)

Mogal se j' čovek obuć i podobuć, ma sejno je bura prišla do kosti. (LL 42)

Brz i žvelt je kako bura, vavek točan kako ura. (LL 44)

Treba istaknuti jednu temu koja je kontinuirano obilježena terminološkim stručnim nazivljem, a to su reportaže o regatama, što ukazuje na tematsku uvjetovanost uporabe meteoroloških izraza, primjerice:

Po lijepom vremenu, uz idealne uvjete na moru i maestral od 12 čvorova, natjecanje je održano na regatnom polju ispred Lovrana. ... Jedrilo se u trokut po idealnom vremenu i vjetru pa su uživali i jedriličari i organizatori. (LL 35)

Prvog dana jedrilo se uz slab vjetar, jutarnju tramontanu od 5 do 10 čvorova, pa su na regatno polje izašle samo posade jedrilica klase 420 i održale tri plova. Drugog dana natjecanja vremenski uvjeti i vjetar su se znatno poboljšali pa su svi natjecatelji mogli odmjeriti svoje sportsko umijeće. Jedrilo se po škuroj buri snage od 10 do 20 čvorova. U trenutku kada je vjetar pojačao te izmjerena snaga vjetra dostigla 25 čvorova, regatni odbor je iz sigurnosnih razloga za mlade natjecatelje donio odluku da se prekine daljnje natjecanje. (LL 46)

Valja zamijetiti i da su sintagme poput *idealni uvjeti / vrijeme / vjetar* također kontekstno uvjetovane te da se vežu uz optimalne uvjete jedrenja kao aktivnosti.

4.2. Meteorološki izrazi i situacijski kontekst

Sudeći po uporabi meteoroloških izraza razvidno je da domena vremena često služi kao pozadinski element nekog situacijskog i kulturnog konteksta. Termine situacijski i kulturni kontekst upotrebljavamo u značenju Malinowskog (1923), a odnose se na složene strukture znanja potrebne da razumijemo pojedini iskaz (usp. Poyton i Lee 2000; Raffaelli i Katunar 2016). Primjerice, iskaz *Marunada u Lovranu u znaku sunca, u Lignju jači od kiše i juga* sadržava elemente znanja o svijetu koji omogućuju razumijevanje godišnjeg doba, klimatskih obilježja jeseni, Marunadu kao ključni dan prema kojemu razumijemo pojedina vremenska svojstva godišnjih doba, a i same vremenske prilike koje poimamo kao prepreke. Mnogi intervjui, jedna od vrsta tekstova koji se u *Lovranskom listu* redovito pojavljuju i često su pisani na lokalnom čakavskom govoru, započinju specifičnim situacijskim prilikama u kojima se autor nalazi, pojačavajući dojam „življenog”, iskustveno bliskog prostora.

Dan je zimjiv. Nebo kot celeste kristal.

Nigdere ni oblačića jančića, ni eroplana da raspiše beli senjal. Ni daha vetra ni od mora. Strudil se pasaneh dan pak sada počiva. Sunce zgor Cresa leno se zdiže, a na zvonike ura otkucala devet puti. (intervju Škola je delo, a fotografija jubav, LL 34)

Jedan je primjer opisa vremenskih prilika zanimljiv jer podrazumijeva prijenos obilježja iskustveno bliskog prostora u drugi, a tiče se putopisnog prikaza planinarenja.

*Okovani vjetrom i hladnoćom ostali smo u šatorima punih 6 dana. Vrijeme se smirilo pa smo s jutarnjim mrakom zaputili se na uspon. Sva šestorica stigli smo na vrh. Bili smo sretni i zadovoljni. Nebo nam je podarilo prelijepo plavetnilo i pravu **bonacu bez vjetra**. (LL 42)*

U navedenom primjeru riječ je o usponu na vrh planine u Južnoj Americi, no same se prilike na vrhu opisuju kao bonaca, što je riječ koja prema općehrvatskim leksikografskim izvorima, rječniku kastavskog govora Cvjetane Miletić kao i ostalim uporabama u *Lovranskom listu* leksikalizira prilike na moru, odnosno zatišje i odsutstvo vjetra, mirno more.¹³

Kulturni kontekst koji oprimjeruje vezu vremena i kulturnih praksi koje oblikuju lokalne identitete posebice se vidi u načinu na koji *Lovranski list* izlazi u prosjeku četiri puta godišnje, odražavajući specifična obilježja godišnjih doba i ključnih dana i aktivnosti koje su situacijski relevantna obilježja lokalnih identiteta (Marunada, Fašnik, Uskrs i sl.), a koja su nerijetko popraćena vremenskim prilikama kao prognostičkim sredstvima nagoviještanja pojedinih događaja, primjerice:

Kada počnemo ćutit da sunce lepo topli i cvatu ćuki znamo da će brzo bit Vazanj. (LL 47)

Utoliko se može govoriti o primjerima koji su relevantni za pučku meteorologiju, odnosno iskustveno utemeljeno predteorijsko razumijevanje vremenskih prilika i načina na koje one mogu poslužiti za njegovu prognozu (usp. Sijerković 1996). U *Lovranskom listu* najproduktivnije su sintagme i izrazi koji se tiču ožujka i vremenskih prilika u tom mjesecu, ponajprije kao prevrtljivog, nepouzdanog i varljivog mjeseca, iako se u izrekama iz drugih izvora takve sintagme i izrazi mogu vezati i uz veljaču (usp. izreke *veljača – prevrtača, ožujak – luđak*, Sijerković 1996).

Ale marčeno sunce je jako prevarito pa se treba ćuvat nahladi. (LL 47)

Marać brtoglavac menja vreme i kot petešić na dimnjake se vrti. Najprej sunce pak onda ki veli sivi oblak. Franjo Matetić je va svojoj knjige „Breme i počivalo” rekao: „Onemu ki valje misal menja i ni stalan va besede, mu reću da j’ kot marčeno vreme. Ako će bit dobra letina, reću da marač mora bit suh”. (LL 34)

Marčeni dan, suh i vetrovit. (LL 34)

¹³ Usp. *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr/>; Šonje (2000); *Rječnik Cvjetane Miletić*, <https://kastav.poduckun.net/rjecnik/>.

I marčeno sunce j' zateplilo, magari i daje puše mrzlo. (LL 34)

„Boje da te kaška uji nego marčeno sunce stepli.” (LL 53)

Ako potonje primjere sagledamo iz perspektive filozofije svakodnevnog jezika, postaje jasno da meteorološki izrazi mogu biti izvrsna građa za proučavanje odnosa između jezika, mišljenja i izvanjezične stvarnosti (tj. okoliša). Preciznije rečeno, meteorološki izrazi predstavljaju reprezentativnu jezičnu građu oprimgjenog znanja, percepcije i konceptualizacije vremenskih obilježja okoliša određenih zajednica. S obzirom na njihovu ulogu i važnost u svakodnevnom životu (lokalnih) zajednica, oni ujedno zauzimaju i bitno mjesto u gradbi identiteta tih istih zajednica. Na tome tragu htjeli bismo skrenuti pozornost na filozofiju svakodnevnog jezika Ludwiga Wittgensteina.

5. Filozofija svakodnevnog jezika i meteorološki izrazi

Određene postavke Wittgensteinove filozofije svakodnevnog jezika, posebice njegov naglasak na kontekstualnoj prirodi jezika, mogle bi se potencijalno primijeniti na proučavanje načina na koji se meteorološki izrazi upotrebljavaju i razumiju unutar specifičnih jezičnih i kulturnih konteksta (tj. lokalnih zajednica). One su također i jedna od preteča suvremenih lingvističkih pristupa koji jezik promatraju u bliskoj vezi s mišljenjem i kulturom, ponajprije kognitivnom lingvistikom (v. bilješku 6). Osim toga, vjerujemo da njegove ideje o gradbi značenja i kontekstualnoj upotrebi pojmova mogu ponuditi dodatan uvid u odnos između meteoroloških izraza i lokalnih identiteta. Premda se nije izravno bavio tim odnosom, oslanjajući se na njegove temeljne spise,¹⁴ u nastavku izdvajamo pet ključnih tumačenja koja bacaju novo svjetlo na međusobnu povezanost meteoroloških izraza i lokalnih identiteta:

1. *Problem razumijevanja*: Wittgenstein je smatrao da je značenje duboko povezano s kontekstom i „upotrebom u jeziku”.¹⁵ U slučaju meteoroloških izraza, njihovo razumijevanje varira ovisno o kontekstu u kojemu se upotrebljavaju. S druge strane, lokalni identiteti na sličan su način ovisni o kontekstu jer se gotovo uvijek javljaju unutar zajednica koje su nerijetko povezane s određenim geografskim položajem, prirodnim okolišem, urbanim prostorom itd. U tom smislu, moglo bi se tvrditi da meteorološki izrazi poprimaju specifična značenjska obilježja unutar konteksta lokalnih identiteta te da ispravno razumijevanje njihova značenja ujedno podrazumijeva i određenu mjeru poznavanja lokalnih praksi, društvenih normi i iskustava povezanih s meteorološkim vremenom.

¹⁴ Ovdje prije svega mislimo na Wittgenstein 1998 i 2021, no u ovom se kontekstu svakako trebaju uzeti u obzir i Wittgenstein 2007 i 2008.

¹⁵ Poznata je Wittgensteinova tvrdnja iz *Filozofijskih istraživanja*: „Za veliku skupinu slučajeva korištenja riječi ‘značenje’ – iako ne i za sve slučajeve njezina korištenja – ta se riječ može objasniti ovako: Značenje neke riječi je njezina upotreba u jeziku.” (Wittgenstein 1998: 20). Više o „problemu razumijevanja” v. u Wittgenstein 1998: 53 i dalje.

2. *Ideja obiteljske sličnosti*: Razmatrajući tradicionalnu pretpostavku da riječi imaju „fiksno značenje”,¹⁶ Wittgenstein je došao do uvida da mnogim konceptima nedostaju jasne, distinktivne značajke. Umjesto da su odijeljeni strogim definicijama, Wittgenstein je u kasnijoj fazi svojeg mišljenja smatrao da su koncepti povezani tzv. „mrežom sličnosti”.¹⁷ Tako i meteorološki izrazi dijele određene sličnosti, tj. načine opojmljivanja i leksikalizacije bitnih vremenskih obilježja određenih zajednica. Drugim riječima, iako ne postoje jedinstvene, univerzalne definicije meteoroloških izraza, postoje „preklapajuće sličnosti” i „zajedničke karakteristike” među izrazima koje različite zajednice upotrebljavaju za opisivanje meteoroloških pojava. Te se sličnosti temelje na zajedničkim funkcijama i svrhama kojima jezik vezan uz vremenske (ne)prilike služi u različitim zajednicama.

3. *Jezične igre*: Wittgenstein je uveo koncept „jezičnih igara” kako bi opisao pravu prirodu jezika i načine na koji jezik funkcionira u svakodnevnim kontekstima.¹⁸ Ovdje je posebno zanimljivo da se meteorološki izrazi mogu promatrati kao bitan dio jezične igre povezane s meteorološkim diskursom. Lokalni identiteti, s druge strane, također se mogu shvatiti kao neizostavni dijelovi jezičnih igara određenih zajednica. Na tome bi se tragu moglo reći da odnos između meteoroloških izraza i lokalnih identiteta u bitnom smislu ovisi o tome kako potonji izrazi funkcioniraju unutar širih jezičnih igara meteorološkog vremena i života lokalnih zajednica.

4. *Zajedničke prakse*: Za Wittgensteina jezik nije samo stvar leksika i gramatike u užem smislu riječi – on je sastavni dio zajedničkih praksi i formi života. S tim u vidu, načini jezične upotrebe meteoroloških izraza određenih zajednica ujedno odražavaju prakse i forme života tih istih zajednica. Tako se konceptualno grade i lokalni identiteti, koji održavaju ranije spomenute „preklapajuće sličnosti” i „zajedničke karakteristike” među izrazima koje zajednice upotrebljavaju za opisivanje meteoroloških pojava. Stoga vjerujemo da ne bi bilo neopravdano reći da su meteorološki izrazi i lokalni identiteti višestruko isprepleteni unutar društvenog i kulturnog tkiva zajednica.

5. *Uloga jezika u formiranju lokalnog identiteta*: Određene postavke Wittgensteinove filozofije svakodnevnog jezika, među ostalim, nastoje objasniti kakvu ulogu jezik igra u formiranju identiteta. S obzirom na to da su lokalni identiteti često oblikovani jezikom i narativima koji se upotrebljavaju unutar određenih zajednica (npr. pučke etimologije i taksonomije), meteorološki izrazi zauzimaju važnu ulogu u tim narativima jer predstavljaju bitan dio diskursa o vremenskim obilježjima okoliša tih istih zajednica.

¹⁶ Osim u njegovim *Filozofijskim istraživanjima*, zanimljiva mjesta o „problemu značenja” mogu se pronaći i u: Wittgenstein 2007, 2008, 2021.

¹⁷ Više o ideji „obiteljske sličnosti” v. u: Wittgenstein 1998: 31–32.

¹⁸ Više o „jezičnim igrama” v. u: Wittgenstein 1998: 11 i dalje; Black 1979.

6. Umjesto zaključka

Zaključno, odnos između meteoroloških izraza i lokalnih identiteta višestruko je složen i ovisan o kontekstu. Wittgensteinovim jezikom, meteorološki izrazi i lokalni identiteti sastavni su dijelovi zajedničkih praksi i jezičnih igara određenih zajednica, dok su njihova značenja usko povezana s društvenim i kulturnim kontekstom u kojemu se upotrebljavaju (tzv. „upotreba u jeziku”). Pristupimo li opisu meteoroloških izraza u *Lovranskom listu* kao studiji slučaja s ciljem oprimjerenja i propitivanja navedenih teorijskih postavki, možemo zaključiti kako se na primjerima prikazanima u ovom prilogu ocrtava veza jezika, mišljenja i kulture, a ujedno se otvaraju mogućnosti za razvoj daljnjih metoda prikupljanja i obrade jezične građe s ciljem budućih sustavnih istraživanja domene meteorologije. U tom smislu, Wittgensteinova filozofija svakodnevnog jezika, kao i s njome povezane kognitivnolingvističke postavke, potiču nas da ispitamo potonje odnose unutar njihovih specifičnih jezičnih i društvenih konteksta kako bismo stekli dublje i sveobuhvatnije razumijevanje načina na koji meteorološki izrazi doprinose gradbi, formiranju i izražavanju lokalnih identiteta.

Literatura

1. Alaupović Gjeldum, Dinka. 2015. „Naše more i pučka predaja”. *Ethnologica Dalmatica*, 22, str. 43–63.
2. Banjavčić, Mirela; Vlasta Erdeljac. 2009. Višejezičnost i identitet. *Monitor ISH*, 9/1, str. 7–34.
3. Božanić, Joško; Katarina Lozić Knezović, Anita Runjić-Stoilova, Marijana Tomelić Ćurlin. 2011. „Leksička norma u hrvatskoj maritimološkoj leksikografiji 20. stoljeća”. *Filologija*, 57, str. 35–51.
4. Black, Max. 1979. „Wittgenstein’s Language-games”. *Dialectica*, 33/3–4, str. 337–353.
5. Broyles, James E. 1986. „Wittgenstein on Personal Identity: Some Second Thoughts”. *Philosophical Investigations*, 9/1, str. 56–65, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9205.1986.tb00159.x>.
6. Bugarski, Ranko. 2010. *Jezik i identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
7. Casey, Edward S. 1993. *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*. Bloomington: Indiana University Press.
8. Casey, Edward S. 1997. *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley: University of California Press.
9. Eriksen, Pål K.; Seppo Kittilä, Leena Kolehmainen. 2012. „Weather and language”. *Language and Linguistics Compass*, 6/6, str. 383–402, doi: <https://doi.org/10.1002/lnc3.341>.
10. Fogelin, Robert J. 1983. „Wittgenstein on Identity”, *Synthese*, 56/2, str. 141–154.
11. Forgyson, Lynd. 2001. „Oxford and the ‘Epidemic’ of Ordinary Language Philosophy”, *The Monist*, 84/3, str. 325–345.

12. Garrett, Brian. 1998. „Wittgenstein on ‘I’”. *Personal Identity and Self-Consciousness*. Brian Garrett. London: Routledge, str. 119–132.
13. Gelo, Branko i dr. 2005. *Meteorološki pojmovnik i višejezični rječnik*. Zagreb: DHMZ.
14. Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
15. Gluhak, Alemko. 2004. „Praslavenska riječ *dъždь ‘kiša’ í rosno nebo””. *Filologija*, 43, str. 11–30.
16. Grayling, Anthony Clifford. 2001. *Wittgenstein. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
17. Hommen, David. 2022. „Wittgenstein, Ordinary Language, and Poeticity”. *Kriterion – Journal of Philosophy*, 35/4, str. 313–334, doi: <https://doi.org/10.1515/krt-2021-0036>.
18. Josipović, Višnja. 1986. „On the language of weather forecasts”. *Strani jezici*, 3–4, str. 170–175.
19. Katunar, Daniela; Simeon Ivana. 2023. „Meteorološki izrazi u slavenskoj kontrastivnoj perspektivi: hrvatski i ruski izrazi za oborine”. *O jeziku zboriti. Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Nedi Pintarić Kujundžić*. Ivana Vidović Bolt, Ivana Čagalj i Miroslav Hrdlička (ur.). Zagreb: FF Press, str. 209–215.
20. Katunar, Daniela. 2023. „Weather domain in Croatian: a corpus-based overview of precipitation and non-precipitation expressions”. *Suvremena lingvistika*, 49/95, str. 29–60.
21. Kilgarriff, Adam; Vít Baisa, Jan Bušta, Miloš Jakubiček, Vojtěch Kovář, Jan Michelfeit, Pavel Rychlý, Vít Suchomel. 2014. „The Sketch Engine: ten years on”. *Lexicography*, 1, 7–36.
22. Labov, William. 1972. *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
23. Labov, William. 2006. *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Lakoff, George; Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. London – Chicago: University of Chicago Press.
25. Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago – London: University of Chicago Press.
26. Langacker, Ronald. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
27. Langacker, Ronald. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
28. Lee, Alison; Cate Poyton. 2000. „Culture and Text: An Introduction”. *Culture and Text Discourse and Methodology in Social Research and Cultural Studies*. Alison Lee i Cate Poyton (ur.). Lanham, MA: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., str. 1–18.
29. Malinowski, Bronisław 1923. „The problem of meaning in primitive languages. Supplement 1”. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism*. Charles Ogden i Ivor Armstrong Richards (ur.). London: Kegan Paul, str. 451–510.

30. Milroy, Lesley. 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.
31. Milroy, Lesley. 1982. „Language and Group Identity”. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 3/3, str. 207–216.
32. Næss, Arne. 2016. *Ecology of Wisdom*. London: Penguin Classics.
33. Pavličević-Franić, Dunja. 2006. „Jezičnost i međujezičnost između sustava, pod-sustava i komunikacije”. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1/1, str. 1–14.
34. Pintarić Kujundžić, Neda. (u tisku). „Meteoronimi. Slični osmojezični slavenski korijeni naziva klimatskih prirodnih pojava”. U: *Slavenske korijenske univerzali-je*. Zagreb: Srednja Europa.
35. Porter, J. D.; Nat Hansen. 2023. „A Quantitative History of Ordinary Language Philosophy”. *Synthese*, 201/6, str. 1–36., doi: <https://doi.org/10.1007/s11229-023-04187-2>.
36. Poje, Dražen. 2002. „Meteorološko nazivlje u hrvatskim rječnicima”. *Hrvatski meteorološki časopis*, 37, str. 37–55.
37. Raffaelli, Ida; Daniela Katunar. 2016. „A discourse approach to conceptual metaphors: a corpus-based analysis of sports discourse in Croatian”. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 133/2, str. 125–147.
38. Taylor, Charles. 1992. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press.
39. Taylor, John R. 2003. *Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press.
40. Sijerković, Milan. 1996. *Pučko vremenoslovlje*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
41. Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*. Zagreb: Školska knjiga.
42. Vesey, Godfrey Norman Agmondisham. 1974. *Understanding Wittgenstein*. London: Macmillan.
43. Wittgenstein, Ludwig. 1998. *Filozofijska istraživanja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
44. Wittgenstein, Ludwig. 2007. *O izvjesnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
45. Wittgenstein, Ludwig. 2008. *Plava i Smeđa knjiga*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
46. Wittgenstein, Ludwig. 2021. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Rijeka – Zagreb: Fakultet filozofije i religijskih znanosti – Uliks.
47. Wolfram, Walt; Natalie Schilling. 2016. *American English: Dialects and Variation*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley Blackwell.
48. Wolfram, Walt; Jeffrey Reaser. 2014. *Talkin' Tar Heel: How Our Voices Tell the Story of North Carolina*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Mrežni izvori

1. *Croatian Web Corpus* (hrWaC). URL: https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align= (30. lipnja 2023.).
2. *Hrvatski jezični portal*. URL: <https://hjp.znanje.hr/> (30. lipnja 2023.).
3. *Hrvatsko strukovno nazivlje – Struna*. URL: <http://struna.ihjj.hr/> (30. lipnja 2023.).

4. *Lovranski list*. URL: <https://lovran.hr/lovranski-list/>. (30. lipnja 2023.)
5. *Rječnik Cvjetane Miletić*. URL: <https://kastav.poduckun.net/rjecnik/> (30. lipnja 2023.)

Summary

ZAGREB FOG AND MARCH BORA: METEOROLOGICAL EXPRESSIONS IN THE BACKGROUND OF LOCAL IDENTITIES

This study investigates the role of meteorological expressions in conceptualizing and contextualizing local identities with special reference to *Lovranski list*, a local news publication of the municipality of Lovran, Croatia. From a linguistic perspective, meteorological expressions refer to lexical and syntactic means that serve to describe and categorize the domain of meteorological weather and meteorological events (Eriksen *et al.* 2012; Katunar and Simeon 2023), and they also play a role in the study of linguistic data from the perspective of folk meteorology (cf. Sijerković 1996; Gluhak 2004). From the perspective of ordinary language philosophy (e.g., Wittgenstein 1998, 2007, 2009), meteorological expressions can also be understood as lexical-syntactic means that contain semantic features relevant for understanding the (local) identity of certain communities (e.g., *Zagreb fog* and *March bora*).

Keywords: ordinary language philosophy, linguistics, Ludwig Wittgenstein, meteorological expressions, *Lovranski list*